

Југословенски и српски идентитет становника Београда у огледалу личних имена

Апстракт: У овом раду праћени се бројчани однос српских и југословенских имена, њихових старих и нових националних имена у оквиру обе групе. Полазна претпоставка је да постоји веза између личног имена и националног идентитета. На тој основи истражено је питање када су доминирала „српска“ а када југословенска имена, да ли су то два идентитета увек била сувројствено или су се некад и допунјавала.

Прва ознака идентитета коју човек добије у животу је лично име. То је у највећем броју случајева доживотна ознака. Занимљиво је да личних имена изведених из имена нација или држава има у народима сасвим различитих традиција. Тако та имена налазимо и код народа са одавно установљеном државом као што су Французи (Fransoa, Fransoaz) и код народа који су државу стекли у 19. веку (Србољуб код Срба, Итало код Италијана) и код народа који су државу стекли у 20. веку (Хрвоје код Хрвата), или који су губили и задобијали своју државу (Лех код Пољака), а код косовских Албанаца постоје и лична имена у којима се истичу имена предримских племена која су наводно, преци Албанаца, а која су насељавала просторе Косова, Македоније и других региона, или историјских личности из редова прастановника Балкана (Дардан, Арбен, Илиријана, Батон, Теута итд.). Чак је у албанском уставу из 1976. године постојао пропис о давању националних имена деци. Да нема француског примера, могло би се тврдити да су национална имена на неки начин везана за процес формирања модерних нација у последња два века.¹ У земљама бивше Југославије лично име је било ознака конфесионалне припадности, поготово од XVI века, када су током католичке контрареформације на једној, и исламизације на другој страни, подстицана религијска имена, на штрб старијих словенских имена.² Међутим, стварањем Југославије донекле је промењено схватање идентитета, па је самим тим промењена и политика давања имена.

¹ E. Hobsbawm, *Nations and Nationalism Since 1780*, London 1989.

² Д. Дрљача, „Лично име као ознака етничког идентитета”, у: *Етнологије свеке, IX*, 1988. 73–81.

Нису сва имена подједнако важна за одређивање идентитета, а поготово нису сва имена значајна за одређивање националног и културног идентитета. Значај имена као националне одреднице већи је у национално мешовитим срединама. Тако, на пример, лично име код Муслимана у Југославији не само што је по традицији било верски одређено, већ је и приликом преобраћања на ислам избор новог имена био обавезан, што значи да је исламско име било суштинска одлика новог културног и националног идентитета.³ Код Срба и Хрвата, ствари су увек биле сложеније. У најновије време јављају се и национално неутрална имена, или имена која имају јасно наднационално и општејугословенско обележје. Тако су се код сва три народа са српскохрватског говорног подручја појавила нека имена заједничка свима трима верама. По једном истраживању у Сарајеву, најчешћа мушка имена у мешовитим сарајевским браковима током средине седамдесетих година су била Дамир и Горан, а најчешћа женска имена у таквим браковима су била Сања и Маја.⁴

Као што постоје имена са наглашеним националним значењем, тако постоје и имена са наглашеним наднационалним значењем. Истраживања националног карактера имена су у ономастици била везана углавном за старије периоде, пре свега за средњи век. У двадесетом веку, проблем имена на српскохрватском говорном подручју је добио једну нову димензију, због чињенице да су југословенски народи почели да живе у заједничкој држави. Мешале су се културе, што се одражавало и на имена, а и на осећање идентитета. У случају Срба, било је имена општејугословенског обележја, и српских националних имена. Учесталост једних или других зависила је од историјских и политичких околности. Поставља се питање да ли постоје племе и осеке југословенских и српских имена.

У којим историјским тренуцима преовлађују једна, а у којим друга? За ту сврху су у пару анализирана општејугословенска и српска лична имена. Пре него што кренемо у анализу конкретних примера, треба имати на уму два техничка детаља. У анализу су укључена имена свих Београђана који су имали матични број, од тренутка када је он уведен 1979. године, дакле све грађане са пријавом боравка, не само оне рођене у овом граду, па стога узорак превазилази уско београдске оквире. Због тога се овај рад разликује од пионирског рада колеге Бојана Алексова, који је у својој дипломској радњи анализирао исту грађу Градског завода за статистику, али је издвојио само имена људи рођених у самом Београду, а не свих Београђана. У једном граду где је механички прираштај становништва увек био далеко већи од природног, тим се начином знатно сужава узорак. Рецимо, од 1921. до 1940. године његов узорак обухвата укупно 96.146 људи рођених у Београду, а тада је у Београд са Земуном досељено 157.278 људи. У времену најбурнијег демографског развоја града, од 1945. до 1961. године, узорак Алексова обухвата 177.870 особа, а у том времену је у Београд досељено 262.349 Београђана више од тог броја. Његов узорак

³ И. Смајловић, *Имена оријенталног порекла код муслимана у Босни и Херцеговини*, Сарајево, 1977; исти аутор, „Имена неоријенталног порекла код муслимана у Босни и Херцеговини”, у: *Вјесник Југословенска ономастичка конференција*, Скопје 1980, 321–328.

⁴ М. Ковачевић, „Избор личног имена дјетета у национално мјешовитим браковима у Босни и Херцеговини”, у: *Вјесник Југословенска ономастичка конференција*, 151–155.

обухвата укупно 787.216 људи, а наш 1.790.203 особе.⁵ Осим тога, предност обухватања свих Београђана је и у томе што се тако добија увид у флукуацију имена по свим крајевима Србије и Југославије из којих су се људи досељавали у Београд.

Нема свако име исти ниво идеолошке поруке како таква порука имплицитно постоји и у на први поглед неутралним именима. Сматрамо да постоје транспарентна и „нетранспарентна“ национална имена.

Транспарентна национална имена

а) југословенска

Транспарентна су она имена у којима је назив нације садржан у самом имену. На пример, за дихотомију југословенство-српство најочигледнији пример национално „транспарентних“ имена изведена из речи Југославија и Србија. Прва особа којој је име изведено из речи Југославија је жена рођена 1913. године у Београду. До сада се у ономастици мислило да је име Југослав/Југослава изведено из имена државе.⁶ Очигледно је у питању име које је настало већ у време југословенског покрета, пре свега у култури, пред Први светски рат.

Жена са именом Југослава је укупно рођена 75. Пред Први светски рат су рођене две жене са тим именом. Између два светска рата рођено 21, од тога пре 1929. године 3, у време краљеве диктатуре и покушаја успостављања „интегралног југословенства“ (до 1935. године) 7, а до краја 1940. године још 11 жена са тим именом. Од 1941. до краја 1944. године (када је био ослобођен Београд и већи део Србије) рођене су 3 Југославе. Од 1945. до 1948. године рођено је 5, а у време сукоба са Информбироом до краја 1953. године рођено је још 5 Југослава. Током „једанаест изузетних година“⁷ (година привредног раста и међународне афирмације Југославије), дакле до краја 1953. до 1964. године рођено је 11 жена с тим именом, од привредне кризе и реформе 1965. до 1974. године (године новог Устава, укључујући и ту годину) 15, и коначно, од 1975. до 1989. године, 13 Југослава. Укупно је после Другог светског рата рођено 49 Југослава. Вековни врхунац је учесталост овог имена постигла 1937. године (5). У свим осталим годинама број Југослава варира од 1 до 3.

Мушкараца са именом Југослав је рођено 621. Први је рођен 1917. године. Од краја Првог светског рата до почетка краљеве диктатуре рођено је свега 5

⁵ Б. Алексов, Утицај друштвених и политичких прилика на избор личних имена (антропонимијски систем) у Београду 1919–1996. (Дипломски рад одбрањен на Филозофском факултету – Одељење за историју, Београд, 1998); Т. Богавац, *Стиповништво Београда, 1918–1991*, Београд, 1991. 78, 84, 134 С друге стране, он не обухвата оне Београђане који су умрли пре него што су добили матични број. Исто тако, непотпун је број имена деце рођене после 1991–1992. године, зато што предшколска деца не морају имати пријаву боравка (уколико немају свој пасош). Зато број свих имена нагло опада после тог периода. Међутим, узајамна сразмера између појединих имена се може мерити и на основу овако смањеног броја.

⁶ М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд, 1977, 108, 263.

⁷ Овај термин употребљен у: К. Михајловић, *Економска стварност Југославије*, Београд, 1981, 12–13.

Југослава, за време диктатуре (1929–1935) 55, од почетка 1936. до краја 1938. године 32. У време ратне опасности 1939. и 1940. године 24 Југослава је добило своје име, а у самој 1941. години 10, од тога само 2 пре избијања рата 6.IV 1941. године. Од почетка 1942. до краја 1944. године 12. Од почетка 1945. до краја 1948. године 48 Југослава, у време спољнополитичке угрожености земље од почетка 1949. до краја 1953. године, 79, у време успона земље до краја 1964. године 137, од избијања кризе и реформе 1965. до 1974. године 128 Југослава. Од 1974. године до Титове смрти рођено је 56 Југослава и после тог датума до 1992. године када је рођен последњи Београђанин са тим именом, 34 Југослава. Укупно су после Другог светског рата рођена 482 Југослава. Пре диктатуре из 1929. године Југослава има један до два годишње. У годинама врхунца и „интегралног југословенства“ после доношења Октоисаног устава 1931. године, број Југослава се у 1931. и 1932. години пење на 9. Међутим, у последњој години диктатуре 1935. и у наредној, 1936. години, број Југослава први пут постиже предратни рекорд од 14 годишње. По 10 Југослава годишње рађало се 1939. и 1941, а 1940. године је опет рођено 14 Југослава. После 1941. године у ратним годинама је рађано 3 до 6 Југослава. (1942. и 1943. по 3, 1944. године 6 Југослава). У послератним годинама, највише Југослава је било 1969. године (21) док је по 20 Југослава рођено 1953. и 1955. године. По 19 Југослава је рођено 1950. и 1968. године. Занимљиво је да учесталост појављивања варира толико да је на пример 1951. године број Југослава скоро преполовљен у односу на претходну годину (са 19 на 10), а исто се десило и годину дана после рекордне 1969. године, када је са 21, у следећој години број Југослава пао на 10.

Када се посматрају већи временски размаци, чиме се ублажава ефекат годишње променљивости, нема сумње да је име Југослав директно везано за државу. Пре 1974. године оно је чешће у периодима угрожености државе. Од 127 Југослава рођених пре Другог светског рата, њих 26 је рођено у време примицања рата од 1939. до 6. априла 1941. (20,5%). Исто тако, за пет година спољне угрожености земље (1949–1953) број Југослава је био знатно већи него у било ком другом петогодишњем периоду (79, што значи 15,8 годишње). Повећање Југослава у добра угрожености државе потврђује и чињеница да је за време „изузетних једанаест година“ (1954–1964), годишњи просек Југослава мањи (12,4) него у периоду прве кризе привреде и државе од почетка 1965. до краја 1974. године, када је годишњи просек био 12,8. Међутим, када је држава стварно почела да се распада, после Устава из 1974. године, број Југослава је опао. У раздобљу од Устава 1974. до Титове смрти 1980. године, годишњи просек пада на 9,33, а у деценији од почетка 1981. до краја 1990. године, годишњи просек је 3,3, што је, на пример, три пута мање од годишњег просека у деценији 1931–1940, који је био 10,9.

б) српска

Што се тиче српских имена природан пар именима из речи Југославија су имена изведена из речи Србија. Бојан Алексов је анализирао 13 женских и 13 мушких имена са кореном Срб која се јављају код рођених Београђана. Занимљиво је запажање Алексова по коме имена која наглашавају српство достижу

чак један одсто свих имена датих деци рођеној у окупираном Београду. Таквих је у самој 1941. години рођено 31, а од 1942. до 1944. године 48. Међутим, његов закључак да је отпор окупатору изражаван инсистирањем на националном, а не на државном идентитету, и да становништво није било расположено за обнову југословенске државе, или хомогенизацију на југословенској основи, помало је брзоплет.⁸ Прво, 26 имена са кореном Срб, на једној страни, представљају далеко већи узорак од два имена са кореном Југослав. Друго, иако су и имена са кореном Срб релативно нова имена, којих нема у црквеној и фолклорној традицији, она су старија од имена са кореном Југослав. По нашем мишљењу, правилније је поредити неколико најчесталијих имена са кореном Срб. Ми смо одабрали узорак од три најчешћа таква мушка имена (Србољуб, Србислав и Срба) и једног женског имена (Србинка). Постоји и име Србијанка, али је и по мишљењу Милице Грковић, реч о имену које је настало претварањем назива за становницу уже Србије у лично име, чиме се, по нашој класификацији, то име заправо убраја у регионална имена.⁹

Србољуба је пре Првог светског рата рођено 15, у самом рату 4 (за време окупације 1917. и 1918. године), у периоду до успостављања краљеве диктатуре 95, од почетка 1929. до краја 1935. године 81, од 1936. до краја 1940. године 90, у самој 1941. години 41, од почетка 1942. до краја 1944. године, 110, до краја 1948. године, 108, у време сукоба са Информбироом 172, у време успона земље за време „једанаест изузетних година“ од краја 1953. до 1964. године 216. Од привредне реформе (то јест кризе) 1965. до краја 1974. године 53, до Титове смрти 28 и до 1990. године 22. Укупно је од 1905. до 1990. године рођено 1.035 Србољуба, од тога 599 после Другог светског рата. Пре диктатуре краља Александра највише Србољуба је рођено 1927. године (19), а најмање 1919. године (1). За време саме диктатуре најмање Србољуба је рођено 1931. године (5), а највише 1934. и 1935. године (по 16). У доба слабљења централизма после 1935. године, највише Србољуба је рођено 1937 (21), а 1939. и 1940. године је рођено 20, односно 19 Србољуба. Већ смо поменули да је 1941. године рођен 41 Србољуб, а 1942. године је остварен ратни максимум од 44 Србољуба. Послератни рекорд је остварен 1952. године, када је рођено 47 Србољуба. После 1956. године број Србољуба се нагло преполовио, варирајући између 10 и 20 до 1964. године, да би после све до 1990. године био мањи од 10 годишње.

Србислава је од 1898. до 1989. године рођено 381, од тога пре Првог светског рата 7, у току рата 5, до краљеве диктатуре 32, за време диктатуре 63, до краја 1940. године 45, у самој 1941. години 12, до краја 1944. године 31, до краја 1948. године 53, у време спољнополитичке опасности 44, у време раста до почетка 1965. године 57, до Устава 1974 – 11, до Титове смрти 12, и од 1980. до 1989. године рођено је само 9 Србислава. Укупно је после Другог светског рата рођено 186 Србислава. У доба пре диктатуре, најчесталија појава овог имена била је 1927. године (7), а најмање 1922. (1). У време диктатуре, најмање Србислава је рођено 1930. (3) а највише 1934. и 1935. године (14, односно 18). У периоду слабљења централизма у Краљевини Југославији после 1935. године, највише Србислава је рођено 1940. године (14). Као и Србољуба, током рата је

⁸ Б. Алексов, *н. д.*, 22–25.

⁹ М. Грковић, *н. д.*, 308.

највише Србислава рођено 1941. и 1942. године (по 12). После Другог светског рата, највише Србислава је рођено 1947. године (17).

Што се тиче скраћеног облика Срба, у питању је очито новије име, јер се прво јавља тек 1929. године. Све до 1944. године, годишње се рађа један до двојица Срба. Тек 1947. године, рођена су четири мушкарца са именом Срба, да би послератни рекорд био достигнут 1960. године, када је рођено девет Срба. После 1977. године, рађа се само по један Срба до 1991. године (сем 1982. године када су рођена двојица). Укупно су у овом узорку била 153 мушкарца са именом Срба, од којих су после Другог светског рата рођена 142. Србинка је такође релативно ново име. Прва се родила 1920. године, а укупно их је рођено 34 (последња 1963. године).

При анализи учесталости тих имена треба имати у виду и „неисторијске“ факторе као што су звучност и број слогова. У том смислу, Србислав и Србољуб су упоредиви са Југославом, јер су сличне дужине и звучности. Прво треба установити сличност у појављивању имена Србољуб и Србислав. У периоду пре диктатуре, и једни и други су највише рађани у годинама кризе парламентаризма и пропалог покушаја српско-хрватске нагодбе 1927. и 1928. године.¹⁰ Већ смо напоменули да је 1927. година била рекордна (у међуратном периоду) и за Србољубе и за Србиславе, а наредна, 1928. година, година атентата у скупштини и практичног краја парламентаризма је била друга по бројности Србољуба (18) у читавом периоду пре диктатуре. Док за време диктатуре Србислави свој минимум доживљавају 1930. године, код Србољуба је то 1931. година. Ако бисмо претпоставили да је са сломом идеологије „интегралног југословенства“ порастао број Србољуба и Србислава, погрешили бисмо. Србислави свој међуратни максимум доживљавају 1935. године (18), док се, рецимо, 1940. године, када је после стварања Бановине Хрватске претходне године дошло до постављања српског питања, број Србислава просечних 10.¹¹ Што се Србољуба тиче, њихов број 1940. је 19, што је трећа по величини предратна вредност, а 1941. године достиже 41, што је био дотадашњи максимум (од тога су свега осморица рођена пре избијања рата). У том смислу би се могло разумети да је Србољуб било име отпора против рата и окупације, јер је за све време рата учесталост, као што смо видели, била врло велика. Међутим, не треба журити с тим закључком. Овде би требало имати у виду генерацијски фактор, који је додатно утицао на давање имена. Тако је „талас“ Србољуба из ратног времена наставио да се ваља на скоро једнакој висини све до 1956. године, да би се већ следеће 1957. године, скоро преполовио (1956. их је било 29, а 1957. године 17) да се више никад не врати на ниво из четрдесетих година. У том периоду годишњи број Србољуба варира од 25 до 47, а као што смо видели, годишњи рекорд пре тога доба био је 11, а после 18.

Преурањен би био и закључак о разочарању народа у Југославију и окретању Српству пред избијање и за време Другог светског рата, на шта, уосталом, указује и поменути податак да је вековни рекорд Србољуба достигнут

¹⁰ О кризи парламентаризма видети Б. Глигоријевић, *Парламентаризам и политичке странке у Југославији 1919–1929*, Београд 1979, посебно странице 219–252.

¹¹ У вези са постављањем „српског питања“ видети Љ. Димић „Српски културни клуб између културе и политике“, у: *Књижевности*, 9–10.

нератне 1952. године. Не треба журити с таквом тврдњом, јер број Југослава није обрнуто сразмеран броју Србољуба. Он је између два светска рата управо највећи 1940. године (14, исто као 1935. и 1936. године, али у ове две године је сигурно на појаву тога имена утицала погибија краља Александра крајем 1934. године), у години после споразума Цветковић-Мачек, када је коначно и званично напуштена идеја „интегралног југословенства“. У самој 1941. години, број Југослава је већи него у било којој пре 1933. године, а чак је и 1942. и 1943. учесталост имена Југослав, упркос свему, већа него у било којој години пре диктатуре (1929). Мада и ту треба бити опрезан. Наиме, крајем тридесетих и почетком четрдесетих година је за родитељство стасала генерација одрасла у Југославији, која је сигурно била склонија давању тога имена од генерација које су постајали родитељи пре 1929. године. У сваком случају, истовремени пораст броја Србољуба и Југослава пред ратном опасношћу ипак указује на двострану патриотску реакцију, у смислу истовременог истицања припадности и српској нацији и југословенској држави. За то је пример сама 1941. година, у којој и једно и друго име доживљавају сразмерно једнак раст. Наиме, 80% Србољуба и 80% Југослава рођених те године, рођено је после 6. априла те године (33 Србољуба и 8 Југослава).

Није изненађење што је име Југослав у офанзиви после Другог светског рата. После њега је рођено 77,6% свих Југослава, 48,8% од свих Србислава и 57,9% Србољуба. Што се узајамног односа тиче, Југослава је сваке године рађано више од Србислава, сем 1947. године. С друге стране, у почетку Србољуби убедљиво воде над Југославима, достигавши 1952. године резултат од 47 према 14. Разлика се смањује све до 1958. године, када су се са по 13 новорођенчади са сваке стране, први пут изједначили. Онда следи прилично изједначен период од 1965. године. Баш у време када је југословенска држава почела полако да запада у кризу, после 1965. године, Југослави избијају у вођство. Од 1966, па све до 1986. године Југослава ће се рађати више него Србољуба, да би се 1987. године опет изједначили (по двојица). У рекордној години за Југославе, 1969. години, рођено их је 21, према 8 Србољуба. Несразмера у корист Југослава је била највећа 1972. године, када их је рођено петоструко више него Србољуба (15 према 3). Од тада, до пропасти Југославије, и једних и других је врло мало, највише по један или два годишње, а у неким годинама ниједан, с тим што је последњи евидентирани Србољуб рођен 1990, а последњи Југослав 1992. године.

Код обе варијанте југословенског имена учесталост упадљиво опада у другој половини осамдесетих година, када се обнавља српски национализам. Од 1986. до 1990. године рођено је 6 Југослава, у односу на 25 у претходних пет година (1981–1985). У исто време је рођена једна Југослава, у односу на три у претходном петогодишту. Међутим, број Србољуба је такође опао са 14, у раздобљу 1981–1985, на 8 у раздобљу 1986–1990.

Очигледно се за одређивање националног идентитета морају узети и нетранспарентна модернизована национална тј. општејугословенска имена. И поменутом истраживању о именима у Сарајеву, каже се да модерна имена чине 34,3% имена у мешовитим браковима.¹²

¹² М. Ковачевић, н. д., 153.

Нејтранспарентна национална имена

Код транспарентних националних имена, у самом имену је садржано и име нације. Код нетранспарентних националних имена, постоје две групе. У првој групи су имена чије је порекло везано за географију, или историјску традицију одређене нације. Другу групу чине имена чије значење може бити сасвим неутрално, али која су широко прихваћена као национална (или у нашем случају општејугословенска).

Дакле и код југословенских имена постоје те две групе:

а) код првих је значење везано за Југославију, југословенску заједничку традицију или неки југословенски регион ван српског националног простора.

б) друга група су имена честа код више народа Југославије

Исте те групе постоје и код српских имена:

а) прва су везана за српску историјску традицију или за поједине српске области.

б) других нема или су ретка код осталих народа Југославије.

Постоје традиционална и модерна имена везана за национални идентитет. За наше истраживање су занимљивија, условно речено, модерна имена, поготово она за која се верује да су традиционална национална, а заправо су модерна, то јест јављају се у већем броју тек у најновије време. То су имена која су за разлику од Југослава/Југославе, постојала у језику, али су била заборављена и врло ретка, па су у одређеном тренутку обновљена. Тих обновљених имена има и међу југословенским и међу српским. При том су и нека имена која се сматрају врло традиционалним, заправо врло ретка пре Другог светског рата. То је случај са именима Стефан и Вук, међу српским и Горан међу југословенским именима. Нема сумње да је овде реч о врло старим именима. Међутим, сва три имена се ретко јављају пре Другог светског рата, поготово Стефан и Горан... Име Стефан иако је интернационално, у југословенским оквирима је сасвим посрбљено, то јест, нема га међу другим народима српско-хрватског говорног подручја. Оно се у најновије време везало за српску средњовековну династију Немањића, пошто је било део имена већине владара те династије. Име Вук се везује за Вука Стефановића Караџића (1787–1864), а потом и за читав пиз јунака из еписке и романтичарске поезије са тим именом (Вук Мандушић, Змај Огњени Вук, итд.). Име Горан иако се јавља већ у првим турским пописима београдског становништва, по свој прилици је популарност стекло преко хрватског песника Ивана Горана Ковачића (1913–1943), који је због своје поеме „Јама“ о усташким покољима Срба и трагичне смрти од четничке каме после битке на Сутјесци, постао један од симбола југословенског заједништва, веома често не само код Срба и Хрвата већ и код Муслимана и Македонаца.¹³ Друга његова погодност када је реч о том истраживању је у томе што је ово било једно од ретких општејугословенских мушких имена које је прешло границу хришћана и муслимана. Наиме, постоје многа српско-

¹³ Врло је дуг списак средњовековних извора у којима се помње име Стефан. Погледати литературу у М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, 187; Име Горан се први пут јавља већ у првим турским пописима београдског становништва. Видети: Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда, Књига прва-свеска прва: Капитуларски пописи Београда и околине 1476–1566*, Београд 1964; Вук је од најранијих времена лично име. М. Грковић, н. д., стр. 59.

хрватско-словеначко-македонска имена (руска имена, библијска имена, Бојан, Дејан, итд.), али је свега неколико мушких имена која се јављају и код хришћана и код муслимана (Златко, Дамир, Горан). Већ смо напоменули да је Горан уз име Дамир било најчешће мушко име у мешовитим браковима у Сарајеву. У Београду је пак, име Дамир врло ретко.

Као што смо истакли у напомени бр. 5, нагли пад свих бројева после 1991. године, последица је и тога што предшколска деца углавном нису пријављивана. Дакле, број имена после те године се не може мерити са бројем имена пре те године, али се ипак могу упоређивати различита имена у оквиру истог годишта. То значи да је број Стефана, Вукова и Горана већи од броја пријављене деце, али да се и на основу овако смањеног узорка може посматрати њихова узајамна сразмера.

Анализа учесталости потврђује првобитну претпоставку да су сва три имена нова, то јест изнова откривена. Од укупно 2.252 Стефана рођена између 1898. и 1992. године, пре Првог светског рата је рођено свега 8, за његово време тројица, између два светска рата је рођено 55 Стефана, од 1941. до 1944. године је рођен 21 Стефан, од 1945. до 1975. године 77. У том периоду углавном је годишње рађало пет или мање Стефана. У свега три годишта (1935, 1941. и 1964) има по 6 Стефана, а два годишта (1938. и 1944) имају по 8 Стефана. Нагли пораст креће 1976. године, када је рођено 9 Стефана (претходне, 1975. године рођена су 3). Од 1977. до 1982. године, рађало се од 11 до 16 Стефана, да би 1983. године било рођено 48, а наредне 1984. године 49 Стефана. Значи, за те две године их је било више него све време 1945. до 1975. године. Онда је 1985. године рођено 95 Стефана, па 135 током 1986. године. Већ 1987. године пробијена је граница од 200, да би 1990. и 1991. године било и више од 300 Стефана годишње. Због наведених разлога пад од 1992. године је велико настао због непријављивања предшколске деце, тако да се подаци из тог времена не могу поредити са онима из претходног.

Ако учесталост имена Стефан повежемо са политичким догађајима као што су Титова смрт (1980), протести Српба са Косова почетком и Меморандум САНУ у јесен 1986. године, увиђамо да је 90% свих Стефана рођено после 1980. године, а чак 80,2% у време покретања српског питања после 1986. године.¹⁴

Име Вук је такође сразмерно ретко до краја шездесетих година као и име Стефан. Укупно је рођено 1.128 Вукова, при чему је 534 рођено од 1981. до 1992. године. Све до 1968. године, у просеку се рађало до 5 Вукова годишње. Највише их је рођено 1950. године (10), 1946. године (9), 1957. године (8). По 7 их је рођено 1937, 1942, 1961, 1963. и 1968. године. По шест Вукова је рађано 1947, 1956. и 1966. године. Од 1969. до 1972. године је свеке године рађано од 11 до 20 Вукова. Од 1973. до 1980. године рађано их је од 22 до 29 годишње, једино их је 1979. године рођено 35. Од 1981. године скоро свако годиште броји више од 40 Вукова, с тим што је у години прославе 200. година рођења Вука Стефановића Караџића (1987), када је приказивана и ТВ серија о њему, број Вукова је више него удвостручен у односу на претходну годину (80 према 33).

¹⁴ За хронологију догађаја видети Ковачевић-Дајић, *Хронологија југословенске кризе 1942–1993*, Београд, 1993, 20–21.

Име Горан је, као што се и могло очекивати, било још ређе пре Другог светског рата. Укупно је до 1992. године рођено 14.705 Горана, од тога је у време Титове владавине (1945–1980) рођено 13.225 Београђана са тим именом, или 89,9%. Пре 1914. године рођен је само један Горан, у међуратном периоду 6, за време Другог светског рата до ослобођења Београда и Србије 5, од 1945. до 1948. године рођено је 84 Горана, у време угрожености земље (1949–1953) рођено је 279 Горана.

У време процвата земље (1953–1964) рођено је 23,4% свих Горана (3.440) у Београду, док је 47,5% (6.981) рођено за време прве велике уставне и привредне кризе у земљи (1965–1974). Од краја 1974. до краја 1980. године рођен је 2.441 дечак са тим именом (16,6%), а од тада па до 1992. године је рођено 1468 Горан (9,98%). Занимљив је нагли пад Горана после Титове смрти 1980. године. Те године је рођено 316 Горана, а већ следеће 237.

Наравно да постоји и фактор помодности имена. Међутим, за сврху нашег истраживања је важно упоредити учесталост два „југословенска“ имена транспарентног националног имена Југослав и нетранспарентног Горан и ту учесталост повезати са општим контекстом судбине југословенске државе. Број Горана пре Другог светског рата је занемарљив, тако да то име постаје довољно бројно за поређење тек после тог рата. То име, као и Југослав, учесталије је у време кризе после 1965. године него у претходном периоду процвата, с тим што је несразмера та два периода много већа код Горана. Оба имена свој врхунац достижу крајем шездесетих година (Југослав 1969. године, а Горан 1970. године). Оба имена почињу постепено да опадају у седамдесетим годинама, посебно од 1974. године, с тим што је код Југослава и током седамдесетих година било година са великим бројем новорођенчади с тим именом. Код Горана је после врхунца 1970. године наступило правилно смањивање из године у годину. Оба имена нагло опадају после 1980. Број Горана је те године седам пута већи од оног из 1990. године.

За разлику од та два југословенска имена, која у послератном раздобљу имају сличне промене учесталости, код српских имена се јавља јасна разлика између транспарентних српских имена са речју Срб у основи и нетранспарентних или модерних српских имена. Транспарентна српска имена се нису обновила у доба обнове српског национализма у другој половини осамдесетих година. Напротив, практично су нестала. С друге стране, учесталост нетранспарентних, модерних српских имена је била педесетих и шездесетих година мања од учесталости Југослава, док је несразмера са Горанима бесмислено велика. Број Вукова је први пут надмашио број Југослава 1970. године, док су Стефани то постигли 1976. године.

Међутим, нетранспарентно југословенско име Горан се показало жилавије. Вукова и Стефана сабраних заједно било је мање од Горана све до 1985. године. Већ следеће, 1986. године Стефани су појединачно надмашили Горане, док је Вуковима то пошло за руком тек 1989. године. Значи, на пољу нетранспарентних националних имена, друга половина осамдесетих година довела је до окретања модернизованим националним именима и до напуштања модернизованог југословенског имена Горан.

Женска неитранспарентна имена

У ономастици је примећено да традиционално више пажње поклањало националном идентитету мушког имена. Тако је, на пример, код босанских Муслимана од самог почетка исламизације сачуван извештајан број женских словенских, немуслиманских имена (Драга, Драгуна, Злата, Златија). Исто тако, истраживање Алексова о 10 најпопуларнијих мушких и женских имена у различитим периодима (1921, 1946, 1966, 1976, 1982, 1986) код деце рођене у самом Београду показује да су југословенска или интернационална имена присутнија код жена. Иако је и код женских и код мушких имена, интернационализација била очигледни вековни тренд, та жеља је била у целокупном том добу израженија код давања женских имена, поготово после Другог светског рата. Тако је, на пример, 1946. године, од десет најчешћих мушких имена код рођених Београђана, пет интернационално или општејугословенско, а код жена осам. Двадесет година касније (1966), међу десет мушких су три искључиво српска, а међу женским именима је само једно. После десет година (1976) пропорција је иста као и 1982. Тек 1986. године четири од десет мушких имена су искључиво српска, наспрам два женска.¹⁵ У складу с том склоношћу да се женској деци пре него мушкој дају интернационална имена је и чињеница да је знатан број женских имена која су заједничка не само Србима и Хрватима већ и Македонцима, па и Словенцима (руска имена, библијска имена, Весна, Биљана, Мирјана, Марина, Данијела). Бројнија од мушких су женска имена која су прешла хришћанско-муслиманску границу (Јасмина, Сања, Маја, Дуња, итд.).

Женска нетранспарентна национална имена се могу поделити на већ поменуте две групе: она чије је значење везано за неки регион или историјски појам и на имена која су упркос национално неодређеном значењу, стекла национално обележје. Покушали смо и код женских имена да пронађемо типичне српско-југословенске парове као код имена која имају неко регионално историјско порекло тако и код имена чије је значење неутрално, а која су национализована.

а) женска имена везана за националне југословенске регионе и историјске појмове

Од имена чије значење носи поруку везану за географију/историју Србије, односно Југославије, издвојили смо два пара: Дубравка/Косовка и Јадранка/Шумадинка. Оба пара су везана за југословенске и српске топониме. Међутим, у случају првог пара Дубравка/Косовка, порекло имена није само у географском појму, већ пре свега у књижевности и историјској традицији.

Други регионални југословенско-српски пар женских имена Јадранка-Шумадинка везан је искључиво за географске појмове. Међутим, та два имена се могу поредити само по значењу, не и по учесталости, будући да је број свих Шумадинки, које су се рађале од 1909. до 1959. године (када је рођена последња) био 24, док је у рекордној 1958. години рођено 80 Јадранки. Име Јадранка, као и Дубравка, одражава фасцинацију морем и једном релативно новом друштвеном појавом – летовањем, али њихова учесталост није паралелна.

¹⁵ И. Смајловић, „Имена неоријенталног порекла код муслимана у Босни и Херцеговини“; Б. Алексов, н. д., стр. 16–19.

Дубравка је превод италијанског имена *Silvia*, по свој прилици је први пут употребљено у алегоричној пасторали *Дубравка* Ивана (Џива) Гундулића написаној почетком XVII века. У том спеву вила Дубравка је била персонификација Дубровачке републике, Косовка је своју популарност стекла након припајања Косова Србији у Првом балканском рату.¹⁶ Косовка је више него за регион, везана за лик Косовке девојке из епске поезије.

Прва Дубравка се родила 1920. године. Нагло повећање креће 1930. године, када је рођено 6 Дубравки. Међутим, од тада до 1941. године број варира од 1 до 8. Супротно имену Југослав/Југослава број Дубравки не опада за време Другог светског рата. У 1942. години рођено је чак 9 Дубравки. Тај рекорд је надмашен тек 1945. године (10). Више од 20 Дубравки је рођено 1949. године (24), а већ наредне године је њихов број прешао 30 (32), да би све до 1966. године, био између 30 и 47. Од тада до 1970. године, број Дубравки варира од 27 до 32. После те године, број Дубравки неумољиво пада, да се никад више не дигне више од 25 (1976).

Име Дубравка је мање везано за политичку судбину југословенске државе од имена Југослав и Горан. Променљивост учесталости тог имена не може се доводити у непосредну везу са политичким догађајима. Али одређена кретања у друштвеној историји Југославије су утицала на његову популарност, о чему ће се више рећи при анализи имена Јадранка.

Косовка је име које почетком века потпуно одражава политичке промене. Збиља је број Косовки у три године од припајања Косова Србији (1912–1914) и у првој години после ослобођења земље (1919) већи него у било којој другој години пре 1923, када их је било 7. Након те године, број Косовки варира без видљивог обрасца. Међуратни рекорд је достигнут 1938 (10), а не 1939. године у време велике прославе 550. године од Косовске битке. Занимљиво да је 1942. године рођено 8 Косовки, више него у било којој години после 1938. године. Двадесетогодишњи просек 1919–1938. износио је 10,8 двадесетогодишњи у раздобљу 1945–1964. износио је 3,9 (заправо се то име после 1960. године почело јављати на сваких неколико година). После 1964. до 1992. године рођено је свега 9 Косовки, и то две 1965. године и по једна 1966, 1969, 1970, 1976, 1977, 1983. и 1988. године. Поређење са именом Дубравка скоро да нема смисла, јер се за свих двадесет година после 1970. године, родило мање Косовки него у за Дубравке најслабијим годинама тога доба (1986. и 1988).

Занимљиво је то што два југословенска и јадранска имена – Дубравка и Јадранка, нису имала паралелни развој. Тако је пре 1941. године било више Дубравки (60) према свега 14 Јадранки. И за време рата, и непосредно после њега, рађано је више Дубравки, али је несразмера већ смањена. Од 1941. до 1945. године, рођено је 30 Дубравки и 15 Јадранки. Дубравке воде све до 1947. године, када се број изједначаје на по 13. Од тада полако расте број Јадранки. Док је вековни максимум за Дубравке 1962. година (47), за Јадранке је то 1958. (80). Годишњи просек је за оба имена највећи током педесетих година. Од 1951. до 1960. године, годишњи просек је за Дубравке 35,8, а за Јадранке 64,5. У следећем периоду, од почетка 1961. до краја 1970. године, годишњи просек је

¹⁶ Д. Стефановић – В. Станисављевић, *Преглед југословенске књижевности I*, Београд, 1959, 180–181. М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, 246, 267.

био 35,4 за Дубравке и 51,5 за Јадранке. У следећој деценији, просек за Дубравке од почетка 1971. до краја 1980. године је био 22,2 а за Јадранке 22,6, а у следећој деценији до 1990. године, годишњи просек је за Дубравке био 12,4 а за Јадранке 6,6. Анализом тих бројева указује се једна необична појава: несразмера у корист Дубравки је највећа пре Другог светског рата, а затим у деценији после 1980. године, када је Југославија већ почела да се распада. Док се велики број Дубравки пре Другог светског рата може објаснити тиме да се на то име, и на његовог творца Ивана Цива Гундулића, и на сам Дубровник, гледало као на део српске културне традиције, питање је да ли то исто објашњење важи и за време после 1980. године. Да ли је и у доба распадања Југославије име Дубравка било чешће од неутралног Јадранка, због везивања Дубровника за Српство?

б) национализована неутрална имена

Поређење српских и југословенских националних женских имена се може извршити и на женским именима, чије значење није непосредно повезано за неким српским или општејугословенским симболом. Национални критеријум за та имена је учесталост или непостојање неког имена код више народа Југославије. Већ смо поменули многа популарна југословенска женска имена код свих народа бивше Југославије. Наравно, постоје и нека значењски неутрална имена која се јављају само код Срба. Определили смо се за имена Сања и Маја на југословенској и Милица на српској страни. Прва два имена, значењски су потпуно неутрална, а има их и код других, углавном словенских народа. Међутим, на почетку текста смо изнели податак да су Сања и Маја била најчешћа имена у мешовитим браковима у Сарајеву, што их чини погодном референтном групом. Име Милица је исто тако значењски неутрално, али се јавља скоро искључиво код Срба. Још један фактор који олакшава поређење та три имена је њихов сличан број од почетка шездесетих до почетка деведесетих година, времена које је кључно за наше разматрање о идентитету.

Прва Сања се као и Дубравка, јавља 1920, а Маја 1910. године. Све до почетка шездесетих година Милица је далеко више него Сања и Маја заједно. Заправо, пре педесетих година се Сање и Маје броје на прсте, док Милица има на стотине сваке године. До почетка шездесетих година годишње је рађано више Милица него Маја или Сања за читаву деценију. На пример, у деценији која је завршена крајем 1960. године, рођено је 145 Сања и 173 Маје, а само 1960. године рођене 184 Милице. Међутим, то се мења од почетка шездесетих година, те се бројчаност Маје и Сање на једној, и Милице, на другој страни, скоро изједначаје. Тако су за тридесет година од почетка 1961. до краја 1990. године рођене 5.984 Милице, 5.660 Маја и 5.802 Сање. Преокрет је 1963. година, када је рођено 86 Сања и 67 Маја, наспрам 119 Милица. Већ 1965. године је самих Сања рођено више од Милица: 137 према 122. Пет година касније (1970) и Сања и Маја је рођено више него Милица. Те године је рођено 217 Сања, 138 Маја и 117 Милица. Тако ће остати током целе те деценије. Тек је 1980. године рођено више Милица од Сања (250 према 245), а 1982. године су Милице престигле и Маје (336 према 302). Од 1988. године ствари су се вратиле на стање пре шездесетих година, па се опет Милица рађало више од Сања и Маја заједно. Веков-

ни рекорд за Милице је 1934. (396), а послератни 1952. година (383) Сање су вековни рекорд доживеле 1977. (345), а Маје 1980. године (348).

Да ли постоје заједнички трендови свих југословенских односно српских имена?

Један део националних српских имена је скоро нестао у другој половини века. Од транспарентних српских националних имена, оних која имају Срб у корену, најчешће име је било Србољуб, изузетно популарно четрдесетих и у првој половини педесетих година, да би већ од друге половине педесетих година постало сасвим ретко. Транспарентно југословенско име Југослав је пре Другог светског рата врхунац доживљавало у доба после смрти краља Александра, и у доба угрожености државе, пред Други светски рат. После рата годишњи просек за Југославе је највећи 1949–1953. и 1965–1974.

Нетранспарентна женска имена везана за српске регионе или српску историју (Косовка и Шумадинка) су, у односу на југословенска имена сличног значења (Јадранка и Дубравка), маргинализована већ после Првог светског рата. Од старих српских женских имена, постојано популарно је било име Милица. Међутим, оно је изгубило на популарности од 1965. до 1980. године, да би после те године, нарочито у другој половини осамдесетих, повратило свој примат. Остала анализирана српска имена су, условно речено, модерна имена. Стефан и Вук доживљавају највећу експанзију у другој половини осамдесетих година.

Сва југословенска нетранспарентна имена су модерна имена, а, као и Југослав (Горан, Дубравка, Јадранка), свој врхунац доживљавају у некој од година између 1958. и 1970. године (Јадранка 1958, Дубравка 1962, Југослав 1969, Горан 1970). Имена Маја и Сања, која по свом значењу немају „југословенску“ поруку као претходна три, али која су општејугословенска по прихваћености код свих југословенских народа, било је највише у 1976–1980. (Маја 1980. и Сања 1977). Тада су југословенска имена знатно популарнија од својих српских пандана.

Очигледно су сва југословенска имена доживела опадање за време уставне кризе земље седамдесетих година, а нарочито после Титове смрти 1980. године. Титова смрт је дефинитивна тачка заокрета од југословенских имена како оних чије је значење југословенско тако и оних која су постала југословенска због раширености. Међутим, није одмах наступила доминација ексклузивно српских имена. Она је наступила тек у другој половини осамдесетих година, пред сам распад Југославије. Све дотле се може говорити, бар када је о именима реч, о прилично правомерном прихватању југословенског и српског идентитета, па чак и о превладавању југословенског од педесетих до краја седамдесетих година.

Predrag J. Marković
Magdalena Mraković-Čurčija

*YUGOSLAV AND SERBIAN IDENTITY OF BELGRADE CITIZENS AS REFLECTED
THROUGH PERSONAL GIVEN NAMES*

Summary

The authors analyze given names as an indication of national (Serbian) or supranational (Yugoslav) identity. Adherence to Serbian or Yugoslav identity was measured by the frequency of Serbian i.e. Yugoslav names. Distinction has been made between transparent names (Jugoslav, Srboљub), which incorporate the name of the nation/state, and nontransparent names, whose meaning relates to geography or history of Yugoslavia or Serbia. In addition, there are traditional and modern national names. Among Serbian national names traditional transparent names are completely disappearing. In the group of Yugoslav names, transparent names Jugoslav (female: Jugoslava) gradually disappear since Tito's death. While Tito was alive, both transparent and nontransparent Yugoslav names were much more frequent than all Serbian names. Their greatest frequency occurred between the late 1950s and early 1970s. Serbian names outnumber Yugoslav only after 1986, but mostly include modern Serbian names (Vuk and Stefan). The frequency of the female Serbian name Milica, popular at all times, increases at about the same time.

Милица Комад

УДК 351.751.5:791.43-2(497.1)“1960/1970”

О филмском укусу партијских идеолога 1963.

ЈЕДНА ЕПИЗОДА ИЗ КУЛТУРНОГ ЖИВОТА КОМУНИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

АПСТРАКТ: Источноевропски комунистички манир бункерисања филмова зајочео је у Југославији 1963. године забраном шри и грана и неколико документарних филмова. Како се држава „бранила“ од опасности какав је филм и шта је 'неприкладним' филмовима замерала – шта је овог рада.

Почетком шездесетих година двадесетог века први пут у социјалистичкој Југославији зачео се сукоб у сфери културе. Тада су изражене противречности између културног стваралаштва и политичке праксе. Док су сукоби на релацији уметност – политика до тада били спорадични и „конструктивно“ решавани, они у првој половини шездесетих добијају много заостренији вид и често се окончавају административним мерама.¹

Културна политика послератне Југославије попримала је наизглед све либералније обележје. Међутим, када се пажљиво анализирају садржаји прокламоване слободе у стваралаштву, види се да су границе те слободе биле прилично скучене. На једној страни, истакнути су захтеви за уметношћу која одсликава реалност и наглашена је њена друштвена улога. На другој, појачана је критика дела која управо тај захтев почињу да испуњавају.² Савез комуниста (СК) ниједном се није одрекао улоге арбитра када је било у питању идеолошко вредновање културног стваралаштва, колико год да је била толерисана слобода форме. То „право“ остајало је као претња слободи стваралаштва и као погодно средство за интервенцију у случају унутрашње или спољне политичке потребе. Таква потреба заиста се указала крајем 1962. године, па је настала серија чувених Титових говора о уметности и култури.³ Та интервенција добија још

¹ О томе видети у: Р. Пековић, *Ни рај ни мир*, Београд 1986. год., и Д. Бошковић, *Стиновиница у стору*, Београд, 1981.

² *Истио*.

³ У науци постоји мишљење (проф. А. Митровић) да је цела Титова акција била, у ствари, уступак Хрушчову на споредном плану какав је био културни, не би ли се ускратили уступци у важнијим политичким питањима. Ова могућност је још извеснија када се зна да је после 1963. године